

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 4, November 2023

www.historystudies.net

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE BASIN (1960-1965)

May 27, 1960 Military Coup and the Press (1960-1965)

Dr. Dürdane Şahin

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

durdanedurdane55@hotmail.com

HISTORY STUDIES

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 13.07.2023

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 05.10.2023

DOI Number : 10.9737/historystudies.1326911

Atıf – Citation:

Dürdane Şahin, "27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Basın (1960-1965)", *History Studies*, 15/4, Kasım 2023, s. 723-741.

27 MAYIS 1960 ASKERİ DARBESİ VE BASIN (1960-1965)

May 27, 1960 Military Coup and the Press (1960-1965)

Dürdane Şahin *

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çok partili hayata geçmesiyle birlikte kurulan Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde basın büyük bir rol oynadı. Bunun farkında olan Demokrat Parti liderleri, basının bu desteğine karşılık, basına özgürlükler tanıyan bazı düzenlemeler getirdi. Fakat zaman içerisinde Demokrat Parti'nin gerek ekonomik gerekse diğer alanlarda bazı olumsuz politikalar uygulamaları haliyle basının iktidara karşı tepki göstermesine neden oldu. Buna karşılık iktidar, basının bu tepkisini bazı yöntemlerle engellemeye çalıştı. Lakin bu durum, 27 Mayıs askeri darbesi sonucunda iktidarın düşürülmesine neden olan sebeplerden biri oldu. 27 Mayıs darbesinden sonra basının önemli bir kısmı, darbeci güçlerin yanında yer aldı. Darbenin gerçekleştiği ilk günden itibaren gazetelerin manşetlerinde 27 Mayıs öven haberlere yer verilirken Demokrat Parti'yi itham edici haberlerden de çekinilmedi. Özellikle Yassıada mahkemelerinin devam ettiği günlerde Yassıada'da görülen davalara gazete sayfalarında geniş yerler verilerek halkın dikkatleri bu yöne çekildi. Basının siyasi anlamda önemli bir güç olduğunun farkında olan Millî Birlik Komitesi döneminde basına özgürlük tanıyan birtakım düzenlemeler yapıldı. Basın mensupları ile işverenler arasında basın çalışanlarının haklarını koruyan kanunlar çıkarıldı. Ayrıca 1961 anayasasında basınla ilgili bazı hükümlere yer verildi. Bu makalede, 27 Mayıs askeri darbesinden sonra Türkiye'de basının darbeye, yeni iktidar çevrelerine ve devrilen Menderes hükümetine yönelik izlediği tavırlar ve yeni iktidar çevrelerinin basınla ilgili hayata geçirdiği düzenlemeler incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: 27 Mayıs 1960, Basın, Adnan Menderes, Basın kanunu

Abstract

After the Second World War, the press played a major role in the coming to power of the Democratic Party, which was established with the multi-party system of the Republic of Turkey. Aware of this, the Democratic Party leaders introduced some regulations that gave freedom to the press in response to this support of the press. However, over time, the Democratic Party's implementation of some negative policies in both economic and other fields caused the press to react against the government. On the other hand, the government tried to prevent this reaction of the press with some methods. However, this situation was one of the reasons that led to the fall of the government as a result of the May 27 military coup. After the May 27 coup, a significant part of the press sided with the putschist forces. From the first day of the coup, the headlines of the newspapers included the news praising May 27, and the news accusing the Democrat Party did not hesitate. Especially in the days when the Yassıada courts continued, the public's attention was drawn to this direction by giving wide coverage to the ongoing lawsuits in Yassıada. During the period of the National Unity Committee, which was aware of the fact that the press was an important political power, some regulations were made that gave freedom to the press. Laws protecting the rights of press workers were enacted between press members and employers. In addition, some provisions regarding the press were included in the 1961 constitution. In this article, the attitudes of the press towards the coup, the new ruling circles and the overthrown Menderes government in Turkey after the May 27 military coup and the arrangements made by the new ruling circles regarding the press will be examined.

Keywords: 27 May 1960, Press, Adnan Menderes, Press law

* Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir/TÜRKİYE, durdanedurdane55@hotmail.com
ORCID: 0009-0006-5814-3516

Giriş

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği döneme kadar tek parti rejimi ile yönetilen Türkiye'de savaş sırasında uygulanan politikalar, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılan bütçeler, ülkede hem siyasi hem ekonomik hoşnutsuzluğu beraberinde getirmişti. Bu durum haliyle tek partili rejime karşı duyulan güveni sarstı. Böyle bir dönemde Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi Türk siyasi tarihinde bir dönüm noktası oldu. Bundan sonraki süreçte muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Parti, tek parti rejimine güvenini yitiren bazı çevreler ve halk kesimleri tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu çevrelerce bundan sonraki süreçte amaç, Demokrat Parti'yi iktidara taşımak oldu. 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerde Demokrat Parti iktidar partisi olarak siyasette yerini aldı.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde özellikle basın çok büyük rol oynadı. Bunun farkında olan Cumhurbaşkanı Celal Bayar, basına olan minnettarlığını “*bir kuş, kanadına kuvvetin nereden geldiğini bilmelidir. Biz DP olarak kanadımıza kuvvetin sizden geldiğini biliyoruz*”¹ sözleriyle ifade etmekteydi. Bu süreçte Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleyen bazı basın mensupları Demokrat Parti'ye katıldı. Örneğin Halk Partisi taraftarı olan Yunus Nadi'nin oğlu Nadir Nadi bağımsız olarak Demokrat Parti'den milletvekili oldu.²

Basının desteğini kurulduğu andan itibaren hissetmeye başlayan Demokrat Parti, iktidara gelir gelmez bu kurumun desteğine kayıtsız kalmadı ve basına özgürlük veren 5680 sayılı Basın Kanununu çıkardı. Bu kanun Cumhuriyet döneminde ilk basın yasası olarak çıkarılan 1931 Matbuat Kanunu'nun kaldırılmasıyla yürürlüğe girdi. Basına özgürlük tanıyan bu kanun basın mensupları tarafından memnuniyetle karşılandı.³ Örneğin Bayar'ın ifadesine göre Nadir Nadi, kanun karşısındaki memnuniyetini, “*bu kanunun en mühim maddesi olan, kanunun ruhu diyebileceğimiz birinci maddesi basın hayatımıza herhangi bir kayıtlama veya tahdit getirmemiştir. Türk Ceza Kanunu'nun ispata cevaz veren hükümleri, her zaman olduğu gibi yine mahfuzdur*” sözleriyle dile getirirken, muhalefet ise hürriyetlerin gömülmesi olarak yorumlamakta ve bunu iktidarın diktaya gittiğine delil olarak göstermekteydi.⁴

Bu kanuna göre gazete ve dergi çıkarmak için hükümetin izni ve ruhsatı gerekmeyecek, sadece bir bildiri yetecek, kötü, ünlü kişilerin gazetecilik yapmalarını yasaklayan her türlü yoruma elverişli eski maddeler devre dışı bırakılacak, ayrıca basın suçlarının yargılanması özel mahkemelere verilecek ve cevap hakkı yeniden düzenlenecekti. Yine bu kanuna göre suç sayılan bir yazıdan genellikle yazar ve yazı işleri müdürü sorumlu olacak, gazete sahibi ancak hukuki ve mali sorumluluk altına girecekti.⁵ Celal Bayar, iktidarın basından demokrasinin yerleşmesinde hizmetler beklediğini, bu nedenle basın özgürlüğünün sınırlarını son noktaya kadar genişlettiğini, ayrıca bu bağımsızlığın yarattığı kusurlara göz yumduğunu, dahası haber alma ve haber yayma özgürlüğünün dünyanın hiçbir yerinde 1950 ve sonrası Türkiye'sinden daha ileri olmadığını söyler.⁶ İsmet Bozdağ'ın Basın Kanunu çıktığı zamanda Başbakan Adnan Menderes'e yönelttiği “*basına çok geniş hürriyet verdiniz. Bu özgürlüğü kullanacağımıza inanıyor musunuz?*” şeklindeki bir sorusuna Menderes'in, “*hürriyet bir çeşmedir, suyu açarım. Kullanan gider suyu kullanır. Su çamur yaparsa musluk elimizde kısarız*”⁷ şeklinde cevap vermesi aslında Menderes'in basının gelecek dönemlerdeki göstereceği tutum karşısında, kendisinin de ona göre

¹ Davut Dursun, *27 Mayıs 1960 Darbesi, Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul 2001, s.153.

² Dursun, age. s.54.

³ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı(1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:51, Sayı: 01, Yıl 1996, s.487, H. Emre Oktay, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları 27 Mayıs Bir İhtilal Değil Darbedir*, Çınar Matbaacılık, İstanbul 2013, s.99.

⁴ Celal Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen: İsmet Bozdağ, Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul 1986, s.156.

⁵ Hamza Çakır, Deniz Elif Yavalar, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 3, 2017, s.261

⁶ Bayar, age. s.149.

⁷ Dursun, age. s.75.

bir tutum sergileyeceğinin habercisiydi. Nitekim de öyle oldu. Basına verilen bu özgürlük havası 1954 yılına kadar devam etti. 1954 yılında basın ile iktidar arasındaki ilişki iyice gerginleşti. 9 Mart 1954 tarihinde yapılan genel seçimden 2 ay önce “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” adlı yeni bir Basın Kanunu çıkarıldı.

Bu kanun ile basına bazı sınırlamalar ve denetimler getirilmekteydi. Dolayısıyla basın bu sefer Demokrat Parti'nin aleyhinde yayınlar yapmaya başladı. Demokrat Parti lehine yayın yapan gazeteler ise “besleme basın” olarak nitelendirilmekteydi.⁸ 1954 yılında Hüseyin Cahit Yalçın, Cemal Sağlam, Fuat Arna, Bedii Faik gibi gazetecilerin hapse mahkûm edilmesine rağmen Adnan Menderes'in iktidarın basına baskı yapmadığını ileri sürmesi ve 18 Şubat 1955 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada “İşte beşinci senemiz, kapatılmış tek gazete yoktur. Bununla iftihar ediyoruz.” şeklindeki sözleri ise oldukça ilginçti.⁹

Bunun yanında 6-7 Eylül olayları, Kırşehir ilinin ilçe yapılması gibi iç siyasette yaşanan sıkıntılar, ödemeler dengesinin bozulması, ithalatın daralması ve ürün fiyatlarının yükselmesi gibi nedenlerden dolayı ekonomide yaşanan sorunlar¹⁰ muhalefet ile iktidarı karşı karşıya getirdi. İktidar ile muhalefet arasında yaşanan çatışma ortamında basın bu kez muhalefet partisinin yanında yer aldı. Aslında Celal Bayar'ın ifadesine göre basın, iktidarın ilk altı ayında Demokrat Parti'nin yanında yer almış, altı ayın sonunda ise muhalefetin tarafına geçmeğe başlamıştı. Hatta bazı yüksek tirajlı gazeteler, muhtar ve belediye seçimleri sırasında muhalefeti desteklemişlerdi.¹¹ Celal Bayar'ın ifadesinden anlaşılan o ki gazeteci ve siyasetçi Mehmet Altınsoy'un dile getirdiği gibi basın, Demokrat Parti'yi desteklemekte samimi değildi. Basın, halka kulak veren bir kurum olduğu için halkın desteklediği partiyi desteklemek zorunda kaldı.¹² Nihayetinde iktidarın, basının muhalefete karşı tutumu karşısında tepkisi gecikmedi.

Demokrat Parti, 27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçim öncesinde basın özgürlüğünü kısıtlayan bir kanun çıkardı.¹³ Kendisini eleştiren gazetecileri hapis cezası da dâhil olmak üzere çeşitli cezalar vererek cezalandırma yoluna gitti. Bununla da kalmadı bazı gazetelere yayın yasağı getirirken bazılarını ise kapattı.¹⁴ 1957 yılına gelindiğinde iktidarın basın üzerindeki baskısı şiddetini daha da hissettirmeye başladı. Polisin olaylar esnasında gazetecilere coplarla saldırması, basın için kullandıkları eşyalarını ellerinden almaları bunun en açık göstergesi oldu.¹⁵

1959 yılı ise darbeye giden yolun yapı taşlarının döşendiği bir dönem oldu. Bu süreçte Ulus ve Vatan gazetesinin belli bir süre için kapatılması, Ulus gazetesi müdürlerinden Ülkü Arman'a ve Akis Müdürü Yusuf Ziya Ademhan'a 16 ay, yine Ulus gazetesi müdürlerinden Beyhan Çenççi'ye ve Vatan gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman'a 10 ay hapis cezası verilmesi¹⁶ sadece birkaç örnek olmakla birlikte, basın üzerindeki baskının ne denli ağır olduğunun bir göstergesiydi. Özellikle Tahkikat Komisyonu'nun kurulması ve Komisyonun kurulduktan hemen sonra yayınladığı tebliğde tahkikatın selamete yürütülmesini sağlamak amacıyla tahkikata mevzu teşkil eden maddelerle, Tahkikat Encümeni'nin görev yetkilerini ve bütün karar tedbir faaliyetleriyle ilgili her türlü haber, olay, beyan, tebliğ, mütalâa, vesika, resim ve yazıların ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt cerideleri hariç) bu takrirle alakalı Türkiye Büyük Millet

⁸ Oktay, age. s.99-104.

⁹ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Matbaacılık, 2004 İstanbul, s.61.

¹⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s.62-63.

¹¹ Bayar, age. s.151.

¹² Dursun, age. s.42.

¹³ Dursun, age. s.77.

¹⁴ Ayşe Emre, Elif Kaya, “Demokrat Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı 39, yıl: 2010, s.100-101.

¹⁵ Emre Kaya, agm, s.105.

¹⁶ Zehra Aslan, “Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957-27 Mayıs 1960)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 204, Haziran 2013, s.57.

Meclisi görüşmelerinin her türlü vasıtalarla yayınlanmasının yasak edildiğini bildirmesi¹⁷ yani basına sansür koyması basın ile iktidar arasının iyice açılmasına neden oldu. Komisyonun basın üzerinde baskı kurduğu son gazete ise Ankara’da çıkarılan Haber gazetesi idi. Komisyon, Haber gazetesinin 23 ve 24 Mayıs 1960 tarihli nüshalarının toplatılması, gazetenin ise on gün süreyle kapatılması kararı aldı.¹⁸ Bu durum ise 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin arifesinde basın alanında yaşanan baskının son örneği oldu.

A.) Basının 27 Mayıs’a ve 27 Mayıs sonrası Demokrat Parti’ye karşı tutumu

27 Mayıs 1960 tarihinin sabahında Türk halkı, radyoda Kur. Alb. Alparslan Türkeş’in Türk Silahlı Kuvvetleri’nin idareyi ele aldığını bildiren sesiyle uyandı. Bu ses aynı zamanda Türkiye’nin yeni bir döneme girdiğinin de habercisiydi. Çünkü 27 Mayıs günü, halkın oylarıyla iktidara gelmiş olan Demokrat Parti iktidardan indirilmiş, yönetim darbeyi gerçekleştiren subaylardan oluşan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi’nin eline geçmişti. Bu bir anlamda sivil iktidarın yerini askeri yönetimin alması demektir. Darbeyle birlikte ülkenin siyasi hayatında bunlar yaşanırken halkın tepkisi de buna paralel gelişti. Askeri yönetimle ilk kez karşılaşmasına rağmen 27 Mayıs hareketini bazı halk kesimleri büyük bir coşkuyla karşıladı. Öyle ki cadde ve sokaklar, ev ve işyerleri bayraklarla süslendi.¹⁹ Bu coşku sadece sokak ve caddelerde değil aynı zamanda gazetelerin sayfalarında da görülmekteydi. O gün çıkan gazetelerin çoğunluğunun özellikle büyük yazırlarla manşetler halinde darbe ile ilgili haberlere yer vermesi oldukça dikkat çekiciydi.

Bu haberlere genel olarak bakıldığında gazeteleri, Demokrat Parti döneminde baskılar ve çeşitli cezalarla sindirilen muhalifler, hiçbir siyasi partiyi desteklememesine rağmen iktidar partisinin yarattığı olumsuz koşullardan etkilenenler, tedbirli davranmasına rağmen ortamın coşkusundan etkilenen Demokrat Parti yanlıları ve Demokrat Parti destekçisi olmasına rağmen pişmanlık duyup Demokrat Parti iktidarına karşı abartılı bir düşmanlık dillendirenler olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür.²⁰ Lakin genel tablodan çıkarılan sonuç, basının 27 Mayıs hareketini desteklediği yönündeydi. Gazeteciler Cemiyeti yayınladığı bir beyannamede “*yüz senelik tarihi boyunca daima hürriyet ve insan haklarının korunması yolunda her türlü baskılara karşı fikir haysiyeti ve yasal ilkeleri dâhilinde vazife gören Türk basını özellikle son yıllarda maruz kaldığı insaf dışı iftira, itham ve hücumlar altında dahi şerefli görevine devam etmiş son milli hareketle uğrunda çetin mücadelelerde bulunduğu hak ve hürriyetlere kavuşmanın derin sevincini bütün memleketle beraber duymuştur.*” sözleriyle bunu açık açık ifade etmekteydi.²¹

Aslına bakılırsa 27 Mayıs, basın için beklenmedik bir olay değildi. Çünkü Demokrat Parti’de diktatörlük eğiliminin artması ve basın üzerinde baskı kurması ve basının da bunu sık sık gündeme getirmesi, darbeyi gerçekleştiren subaylarda, kendilerinin de ifade ettiği gibi darbe fikrinin oluşmasında fikir ve ilham kaynağı olmuştu.²² Darbe sonrasında da basına bir sorumluluk yükleyen Milli Birlik Komitesi üyelerinin “*27 Mayıs inkılabını hazırlayan basınımızın bunu yaşatmak ve ileriye götürmekte bize yardımcı olacağına inanıyoruz*” şeklinde bir ifade kullanmaları bunun bir göstergesiydi.²³ Basının inkılabın asıl hedefi olan demokratik düzene en kısa zamanda ulaşması için çaba göstereceklerini ve bu amacı güçleştirecek her türlü zararlı yayınlardan sakınacaklarını dile getirmeleri²⁴ ise Komitenin çağrısına kayıtsız kalmadığının bir göstergesiydi. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere basın bir anlamda hedefini belirlemişti. Fakat

¹⁷ Hürriyet, 19 Nisan 1960, s.1-5.

¹⁸ Hürriyet, 25 Mayıs 1960, s.1.

¹⁹ Cumhuriyet, Hürriyet, Milliyet, 28 Mayıs 1960, s.1-5.

²⁰ Funda Şenol Cantek, “Altmışlı Yıllarda Basın”, *Türkiye’nin Altmışlı Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s.760-761.

²¹ Hürriyet, Milliyet, 2 Haziran 1960, s.1-5.

²² Orhan Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s.77.

²³ Akşam, Tercüman, 29 Haziran 1960, s.1-5.

²⁴ Hürriyet, Milliyet, 2 Haziran 1960, s.1-5.

gerek basın çevrelerinde gerekse halkın kafasında bundan sonraki süreçte Demokrat Parti mensuplarına ne olacağı merak konusuydu.

Bu konu, Milli Birlik Komitesi'nin, Demokrat Parti mensuplarının Yassıada'da kurulacak olan Yüksek Adalet Divanında yargılanmaları kararı almasıyla netlik kazandı.²⁵ Tabii Yassıada'da yapılan hazırlıklar aşamasında basın da ihmal edilmedi. Basının, avukatların ve vatandaşların davaları kolaylıkla takip edebilmesi, yerli ve yabancı basın mensuplarının yargılama safhalarını kolaylıkla ajans, gazete ve dergilerine bildirmeleri için tedbirler alındı. Bu amaçla Dolmabahçe İskelesi'nde bulunan Askeri Deniz Müzesinde bir Askeri İrtibat Bürosu kuruldu.²⁶ Yassıada da tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra Milli Birlik Komitesi üyesi Kur. Bnb. Orhan Erkanlı, yerli ve yabancı tüm gazetecilere, büyük bir sorumluluk altında açık ve serbest bir mahkeme yapıldığını belirttiikten sonra mahkemede yaşananları halka basının iletceğini fakat çeşitli hesaplar ve tercihlerle halkın merhametini ya da kinini çekecek tarzda üslup kullanılmamasına dikkat edilmesini ve objektif bir tutum sergilenmesini tavsiye etmekteydi.²⁷

Fakat bazı gazeteler daha Yassıada mahkemeleri başlamadan Demokrat Parti mensuplarına hitaben sabık, sâkit, düşük gibi ifadeler kullanmakta, aynı zamanda “*Menderes masrafını hazineye ödettirmiş.*” *Menderes'in kasasında şantaj dosyaları çıktı.*”²⁸, “*Menderes'in ayakkabıları altında kuran bulundu.*”²⁹ “*Üç Sabık'a ait gayrimenkuller açıklandı*”³⁰ şeklindeki başlıklarla özellikle Adnan Menderes'i halkın nazarında itibarsızlaştırmaya yönelik itham edici haberlerle halkın dikkatini çekmekteydi. Bazı gazetelerin bu tavrı Yassıada mahkemeleri ve kararlarının açıklandığı güne kadar da zaman zaman devam etti. Daha mahkemenin ilk günlerinde mahkemenin ilk duruşması olan bebek davası, köpek davası ile ilgili haberler gazetelerin sayfalarında geniş yer tutmaktaydı. Ayrıca “*Menderes Ayhan Aydan'a köşk verdiğini açıkladı*”³¹, “*Menderes dün bütün suçu Gedik'e yükledi*”³², “*Menderes mahkemede Atatürk'ü de tenkit etti.*”³³, “*düşükler ve yakınlarının meşru yoldan edinildiği ispat olunamayan malları*”³⁴, “*DP liler Ankara'da da İnönü'ye karşı bir tecavüz hazırlamışlar.*”³⁵, “*Kâmil Gündüş Menderes'i yalancılıkla itham etti, münfesiş DP Genel idare kurulu azasının bu ithamı karşısında Menderes cevap veremedi ve kıpkırmızı oldu.*”³⁶, “*İnönü'yü durdurdukları için idarecilere mükâfat verilmiş.*”³⁷, “*Menderes'in üniversiteyi lağvetmek için tasarladığı açıklandı.*”³⁸, “*Bayar ve Menderes Türkiye'yi harbe sürüklemek istemiş*”³⁹, “*örtülü ödenekten rakı, viski ve cimbız alınmış*”⁴⁰, “*Menderes zimmetine 3 milyon lira geçirmiş*”⁴¹ gibi başlıklarla verilen haberler yine gazete sütunlarında dikkat çekici nitelikteydi.

Hatta Yassıada savcısı, Adnan Menderes'in kasasındaki kapalı zarftan çıktığını iddia ettiği bir kadın iç çamaşırını hâkimlere göstermekten çekinmezken, bazı gazetelerde mahkeme salonunda

²⁵ Milliyet, 4 Ekim 1960, s.1-5

²⁶ Sıtkı Ulay, *Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960)*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul, s. 225.; Bedii Faik, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, İstanbul 1967 s.14, Hürriyet, 20 Temmuz 1960, s.1-5.

²⁷ Kurtul Altuğ, *Olaylar, Belgeler, Anılar, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, Ankara 1975, s.110-112.

²⁸ Milliyet, 2-3 Temmuz 1960, s.1.

²⁹ Akşam, 1 Haziran 1960, s.1-5.

³⁰ Milliyet, 9 Temmuz 1960, s.1.

³¹ Milliyet, 16 Aralık 1960, s.3.

³² Milliyet, 28 Aralık 1960, s.1-5.

³³ Cumhuriyet, 20 Aralık 1960, s.1-5.

³⁴ Cumhuriyet, 23 Aralık 1960, s.1-5.

³⁵ Cumhuriyet, 8 Ocak 1961, s.1-5.

³⁶ Cumhuriyet, Hürriyet, 22 Ocak 1961, s.1-5.

³⁷ Cumhuriyet, 1 Şubat 1961, s.1-5.

³⁸ Cumhuriyet, 21, Şubat, 1961, s.1-5.

³⁹ Cumhuriyet, 25 Mayıs 1961, s.1-5.

⁴⁰ Hürriyet, 26 Kasım 1960, s.1-5.

⁴¹ Hürriyet, 4 Ocak 1961, s.1-5.

fotoğraf çekilmesi yasak olmasına rağmen bu fotoğrafı halka göstermekten çekinmedi.⁴² Tabi bununla da sınırlı kalmadı, Demokrat Parti mensuplarının kimisinin endişeli, kimisinin teslimiyet içindeki, kimisinin onurlu ve özgüvenli hallerini yansıtan fotoğrafları⁴³ ve mahkemede görülen davaları yorumlayan karikatürler günün merak uyandıran unsurları oldu.

Demokrat Parti mensuplarını itham edici haberler yalnız gazete sayfalarında değil radyo programlarında da görülmekteydi. Özellikle günün belli saatlerinde yayınlanan “*Yassıada saati*” adlı bir programda Yassıada duruşmaları ile ilgili halka bilgi verilmesi amaçlanmıştı. Fakat daha ilk programda “*anayasa cumhurbaşkanının tarafsız olmasını emreder. Hâlbuki vatani babasından kalma çiftlik zanneden gafil, DP. saplı baston ile gezer. Anayasa bütün vatandaşların hür ve eşit olduğunu söyler. Hâlbuki bunlar yurdu gezmeye çıkan muhalefet liderinin yolunu keser, canına kastederler. Muhalefet partisine mensup mebusların ellerini sıkanları hapsederler. Ocak bucak başkanları hâkim, kaymakam değiştirmekle hoşça vakit geçirmeğe çalışır*” şeklinde DP’yi itham edici ifadelerin kullanılması programın seyri hakkında bilgi vermekteydi.⁴⁴

Tabi yayınlarda bu tarz ifadelerin kullanılması bazı basın mensuplarını dahi rahatsız etmiş olacak ki Akis gazetesi yazarı Metin Toker, bu programların içeriği hakkında şu ifadeleri kullanmaktaydı. “*Yassıada’da yargılanmakta olanları, hatta olmayan demokratları alıyorlardı ve veryansın ediyorlardı. Ama ne veryansın etmek! Bunların ne hırsızlıkları, ne arsızlıkları, ne namussuzlukları, ne vurgunculukları kalıyor, herkesin bildiği en açık gerçekler çarpıtılıyor, bir basit ev “muhteşem köşk” oluyor, yalan suçlamalar en kaba sözler kullanılarak sıralanıyor, kısacası o gazeteci hasta ruhunun bütün komplekslerini devlet radyosunun mikrofonlarından kusuyordu*” Toker ayrıca “boynuz tüccarı”, “politikacı azmanı”, “haramiler reisi” gibi yakışıksız ifadelerin kullanılmasının da devlet radyosunun ağırbaşlılığıyla bağdaşmadığını söylemekteydi.⁴⁵

B) Milli Birlik Komitesi döneminde basın alanında yapılan faaliyetler

Milli Birlik Komitesi kurulduktan hemen sonra yayınladığı tebliğlerle siyasi hayata dair bazı yasaklar getirmesine rağmen basın konusunda tam tersi bir yol izlemekte ve bu konuda Mustafa Kemal Atatürk’e atfedilen “*basın hürriyetinden doğan mahzurların giderilme yolu yine basın hürriyetidir*”⁴⁶ anlayışıyla hareket etmekteydi. Komite, bu anlamda, ilk olarak 22 numaralı tebliğde ifade edildiği gibi Türk demokrasisinin gelişmesinde kalemleri ile hiçbir zaman mücadeleden çekinmedikleri için anayasaya aykırı kanunlar yoluyla tevkif edilmiş bulunan kıymetli basın mensuplarının serbest bırakılacaklarını yine aynı kanunlara göre haklarında kovuşturma yapılmakta olanların kovuşturmasının iptal edileceğini ve mahkemede olanların da sorgu ve soruşturmasına devam edilmeyerek serbest bırakılacaklarını,⁴⁷ 14 numaralı tebliğ ile ise kapatılmış olan bütün gazetelerin kararlarının iptal edildiğini ve gazetelerin yayına başlayabileceğini⁴⁸ duyurdu.

Yayımlanan her iki tebliğin ardından basın suçlarından dolayı mahkûm olarak Toptaşı cezaevinde bulunan gazetecilerin serbest bırakılması, ise bu anlayışı kanıtlar nitelikteydi. Basına karşı gösterilen bu yaklaşım yabancı basın kuruluşları tarafından memnuniyetle karşılandı. Milletlerarası Basın Enstitüsü’nün, Türkiye’de basın hürriyetini yeniden getirdiği için Milli Birlik

⁴² Cumhuriyet, 1 Kasım 1960, s.1.

⁴³ Şenol Cantek, agm. s.776.

⁴⁴ Milliyet, Tercüman, 9 Ekim 1960, s.1-5.

⁴⁵ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1967, s.268.

⁴⁶ Orhan Erkanlı, *Askeri Demokrasi 1960-1980*, Güneş Yayınları, İstanbul 1987, s.248, Hürriyet, 6 Temmuz 1960, s.1.

⁴⁷ Cumhuriyet, Yeni İstanbul, 28 Mayıs 1960, s.1.

⁴⁸ Hürriyet, 28 Mayıs, 1960, s.5.

Komitesi'ne gönderdiği tebrik mesajı bu memnuniyetin bir göstergesi oldu.⁴⁹ Basın özgürlüğü yalnız dış basının değil Devlet Başkanı Org. Gen. Cemal Gürsel'in de gündemindeydi. Gürsel, basının ve basın hürriyetinin önemini: “*En büyük kuvvetimizin matbuat olduğuna kati kanaatim vardır. Matbuat, idarecilere ışık tutan, yol gösteren büyük bir fikir kudretini temsil eder. Bu kudretin tam kemali ile vazifesini yapabilmesi için tek şart hürriyettir. Gazetecinin ve matbuatın hürriyeti kesilirse idarecilere ışık tutan bu müessese kararır. İdare karanlıkta kalır ve yolunu şaşırır. Eski iktidar bu badireye düşmüş ve nihayet bugünkü akabeti bulmuştur*”⁵⁰ diyerek dile getirmektedir.

Gürsel, basın mensupları ile yaptığı bir toplantıda ise şu ifadeleri kullandı. “*Ben sizleri milli inkılabımızın fedakâr ve şuurulu öncüleri kabul ediyor hatta bize cesaret veren kahramanlar sayıyorum. Şuna inanıyorum ki bir memlekette matbuat millet yapısının tavanında asılı pırlanta avize gibidir. Bu avizenin nurlu ışıkları cemiyeti ve onu idare edenleri daimi aydınlık içinde tutmak suretiyle doğru yolda yürümelerini fazilet ve ahlaka ulaşmalarını temin eder. Avize ışık vermeyecek hale gelir ve getirilirse vatan ufukları kararır. Herkes karanlıkta kalan bedbahtlar gibi yollarını şaşırır. Her şey nuru ile beraber şuurunu, ahlakını ve faziletini de kaybederek yok olma kaderine doğru sürüklenir. Biz bu mübarek ışığın nurundan daimi olarak istifade edecek ve ona hiçbir zaman saygı ve takdir hissi duymaktan ayrılmayacağız. Şuna inanıyoruz ki her varlık gibi matbuat da tam ve kâmil bir hüviyet havası içinde tekâmül eder. Biz matbuatın yolu ve nefesini kesen baskı, tazyik gibi menfur usulleri ebediyen yok ettik ve bunda sonuna kadar sebat edeceğiz.*”⁵¹

Gerek yurtiçinde gerek yurt dışında basının ve basın özgürlüğünün önemine dikkat çekilirken bunun bilincinde olan Milli Birlik Komitesi, 12 Temmuz 1960 tarihinde açıkladığı ilk hükümet programında yine basın özgürlüğüne vurgu yaparak basın ile ilgili şu kararları aldı: “*Hür basın, kurulacak ikinci cumhuriyetin başlıca dayanaklarından biridir. Demokraside ileri seviyeye ulaşmış batı medeniyetinin basın özgürlüğü anlayışı ve basın kanunları bizim anlayışımız ve kanunlarımız olacaktır. Radyo, halk hizmetinde olan bitenden halkımızı günü gününe haberdar eden onun kültür seviyesini yükselten ve bunların yanında bir partinin veya bir menfaat zümresinin değil bütün Türk Milleti'nin malı olan Türk Devleti'nin sesini duyuran bir müessese olacaktır.*”⁵² Tabi Milli Birlik Komitesi'nin bu tutumundan cesaret alan basın kuruluşlarının da komiteden bir takım istekleri bulunmaktaydı. Bir rapor halinde komiteye sunulan bu istekler, basın yönetmeliğinde yer alan anti-demokratik hükümlerin tespit edilmesi ve basın hürriyetinin anayasa ile garanti altına alınmasıydı.

Anayasaya konulması istenen hükümler ise şöyleydi “*basın hürdür. Herkes, fikir ve düşüncelerini ve her çeşit haber ve olayları basın aracılığıyla açıklama özgürlüğüne sahiptir. Basın sansüre tabi tutulamaz. Haberleşme hürriyeti sınırlandırılmaz. Bu hürriyetler ancak milli güvenliği genel ahlak ve adabı korumak amacıyla konulmuş kanunlarla sınırlandırılabilir. Bu kanunlar ise şu hususlara aykırı hükümleri kapsayamaz. Gazete çıkarmak için izin veya kefalet şartı aranmaz. Gazete çıkaracak olanlar durumu bir beyanname ile mahalli sulh hâkimliğine bildirirler. Her ne olursa olsun kamu hizmeti görenlerin hizmetlerinin yerine getirilmesi ile ilgili hususlar hakkındaki yayın dolayısıyla yapılacak kovuşturmada maddenin ispat hakkı kayıtlanamaz. Hiçbir halde basımevi ve müstemilatı suç aracı olmak sebebiyle el konulamaz ve faaliyetleri durdurulamaz. Süreli yayınların devlete ait her türlü vasıta ve imkânlardan*

⁴⁹ Hürriyet, Milliyet, Tercüman, 29 Mayıs 1960, s.1.

⁵⁰ Hürriyet, 5 Haziran 1960, s.1-7.

⁵¹ Hürriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, 24 Haziran 1960, s.1-5.

⁵² 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, (2 Haziran 1960- 6 Ocak 1961), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 106.; Hükümetler ve Programları 1960-1980, Haz: Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Cilt: 2, T.B.M.M Basımevi, Ankara 1988, s.12, Hürriyet, Milliyet, 12 Temmuz 1960, s.1-5.

faydalanmalarına engel olunamaz. Basın özgürlüğünü ve faaliyetlerini sınırlayan iktisadi ve mali hükümleri kapsayamaz ve bu yolda kararname de çıkaramaz.”⁵³

Basın mensupları, isteklerini bu şekilde sıralarken Milli Birlik Komitesi basının bu isteklerine kayıtsız kalmadı ve basın ile ilgili bir takım gelişmelerin gerçekleşmesi için gayret sarf etmeye başladı. Bu anlamda ilk adım Hayri Alpar, Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi, Osman Karaca ve Alp Zirek'ten oluşan bir komisyondan geldi. Komisyon basının kendi kendini kontrolü ile ilgili bir tasarı hazırladı. Taahhütname, basın ahlak yasası ve bu yasayı yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı olmak üzere üç kısımdan oluşan tasarının hazırlanması esnasında çeşitli ülkelerin sistemlerinden ve Bülent Ecevit, Altan Öymen, Nilüfer Yalçın, Seyfettin Turhan, Şeref Bakşık ve Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun fikirlerinden yararlandı. İlk proje Milletlerarası Basın Enstitüsü'ne gönderildi. Enstitü tarafından incelendikten sonra yapılan tavsiyeler dikkate alındı ve böylelikle tasarıya son şekli verildi.⁵⁴ Tasarının birinci kısmı olan Basın Ahlak Yasası Ankara, İzmir ve Eskişehir illeri de dâhil olmak üzere çeşitli illerden gelen basın mensuplarının katıldığı gazeteciler cemiyetinde görüşüldükten sonra 18 Temmuz 1960 tarihinde kabul edildi. Basın Ahlak Yasası ile alınan kararlar şunlardı:

- 1- Bir kamu kuruluşu olan gazetecilik mesleği bu mesleğin dışında kalan özel veya ahlaka aykırı maksat ve menfaatlere alet edilemez ve kamu menfaatlerine zarar verici bir şekilde kullanılamaz.
- 2- Yazı, haber, fotoğraf vs. şekillerde yapılacak yayınlarda şu hususlara riayet edilir.
 - a- Ahlaka aykırı veya müstehcen yayında bulunulamaz.
 - b- Şahıs, kurum ve kuruluş ve toplulukları hedef tutan yazılarda kaba kelimeler kullanılamaz. Şeref ve haysiyetlere karşı haksız yayın yapılamaz.
 - c- Kamu menfaatlerini ilgilendirmeyen durumlarda şahısların özel hayatları küçük düşürücü şekilde sergilenemez.
 - d- Şahıs, kurum ve kuruluş ve toplulukların aleyhinde iftira ve suç atamaz.
 - e- Din istismar edilemez.
- 3- Haberleşme ve olayların yorumunda gerçeklerden ve bilerek veya kısıltma yoluyla maksatlı olarak ayrılınmaz. Doğruluğu şüphe uyandırabilen ve soruşturması gazetecilik imkânları içinde bulunan haberler, soruşturulmadan ve doğruluğuna emin olunmadan yazılamaz.
- 4- Gazetenin veya gazetecinin şahsi veya taraf tutan düşüncelerine haberlerin metninde yer verilemez.
- 5- Haber başlıklarında haberin kapsadığı esaslar değiştirilemez.
- 6- Kamu menfaati mutlak lüzum göstermedikçe mahrem kaydı ile verilen bilgi yayınlanamaz.
- 7- Gazeteci, kaynaklarının mahremiyetini koruyacak ve kendisine verilen sırlara saygı gösterecektir.
- 8- İlan ve reklam mahiyetindeki haber, resim ve yazıların ilan veya reklam olduğu şüphede bırakmayacak şekilde belirtilir.

⁵³ Hürriyet, Yeni İstanbul, Vatan, 13 Haziran 1960, s.1-5.

⁵⁴ Hürriyet, Milliyet, 14 Temmuz 1960, s.1-5.

- 9- Süreli yayınların verdikleri yanlış bilgilerden dolayı yollanacak haklı cevap ve yalanlamalar, cevap veya yalanlamaya sebep olan yazının etkisini tamamıyla giderecek şekilde en kısa zamanda yayınlanır.
- 10- Haber, yazı veya resim kaynaklarının yayın tarihi için koydukları zaman kaydı ihlal edilemez.⁵⁵

Basın ve ahlak yasasının kabulünün ardından 19 Temmuz 1960 tarihinde tasarının Basın Şeref Divanı ile alakalı kısmı kabul edildi. Basın Şeref Divanı, 7'si basın kuruluşlarından, 3'ü basın dışından seçilmek üzere 10 üyeden oluşmakla birlikte Basın ve Ahlak Yasasının uygulanmasını sağlamak ve bu yasaya aykırı hareketlerden doğacak şikâyetleri incelemek üzere kuruldu.⁵⁶ Basın Şeref Divanı üyeliğine ise Gazeteciler Cemiyeti adına Nadir Nadi, İstanbul Gazeteciler Sendikası adına Abdi İpekçi, Ankara Gazeteciler Cemiyeti ve Sendikası adına İlhami Soysal, İzmir Gazeteciler ve Sendikası adına Besim Akımsar, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası adına Malik Yolaç, Türkiye Gündelik Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası adına Bedii Faik, İstanbul Üniversitesi üyelerinden Prof. Dr. Naci Şensoy, hâkim üye Cemal Bilgin seçildi.⁵⁷

Basın Şeref Divanı ilk toplantısını 19 Ağustos 1960 tarihinde yaptı. Bu toplantıda Prof. Dr. Naci Şensoy divan başkanı, avukat Burhan Güngör ikinci başkan Abdi İpekçi ise genel sekreter seçildi. Divan üyeleri görevlerine şu yemini ederek başladı: “*vazife gördüğümüz süre içerisinde hiç kimseden korkmadan ve hiçbir tesir altında kalmadan vicdani kanaatlerimize adap ve ahlak teamüllerine uygun olarak çalışacağımıza ve müzakereleri hiçbir şekilde ifa etmeyeceğimize namus ve şerefimiz üzerine yemin ederiz*”⁵⁸

Basın ve Ahlak Yasasının taahhütnamesi 24 Temmuz 1960 tarihinde yani gazeteciler bayramında yapılan bir törenle imzalandı. Milli Birlik Komitesi üyelerinden Kur. Bnb. Orhan Erkanlı, Kur. Yzb. Numan Esin, Yzb. İrfan Solmaz'ın katıldığı törende komite adına konuşan Numan Esin şunları söyledi: “*sizler hürriyet savaşının öncülüğünü yaptığınız gibi ahlak savaşının da öncülüğünü yapacaksınız. Cemiyetimizin bir ahlak buhranı içinde olduğu muhakkaktır. Buna da hep beraber bir çare bulacağız. Ahlaki müeyyideler çok defa hukuki müeyyidelere esas teşkil eder. Cemiyetin kendi kendini kontrolü müsait bir zemin bulmasıyla olur. Gazetelerin bu teşebbüsünü cemiyetimizin örgüsü bakımından çok değerli telakki etmeliyiz. Basının kendi kendini kontrolü, halkın da kendi kendini kontrolde esas olacaktır.*” Hükümet adına konuşan Çalışma Bakanı Cahit Talas da: “*basın ilk mücadeleyi kendiliğinden açtı ve 1960 a kadar gelen müsait havayı hazırladı. Hükümetler hata yapabilirler. Bu hataların belirtilmesi basının başlıca vazifelerinden biridir. Bilhassa büyük işlerin yapılması gereken günlerde basının yardımına ihtiyaç vardır. Basınsız hayat, basınsız hükümet olmaz*” ifadelerini kullandı.

İsmet İnönü ise çektiği telgrafta “*çetin mücadele senelerimizde demokratik rejimi kurtarmak için basının idealist ve alicenap desteğine daima güvenmişimdir. Bu güven bana kuvvet verdi ve en nihayet ne kadar haklı ve isabetli teşhis koyduğumuz güneş gibi meydana ortaya çıktı. Bugün vardığımız mutlu neticede topyekün Türk basınının büyük hizmetini ve payını gururla hatırlayacağız. Demokrasinin aşılması en güç bir devresinin basın hürriyetine cemiyetin ve memleket idaresinin alışmış bulunduğu sabit olmuştur. Gelecek günlerin artık kazanılmış bir hak olan basın hürriyeti için daha kolay geçeceğini ümit ediyorum. Bu ümidin kuvvetli bir temeli de basının kendini kontrol etmek için yasaya bağlanmayı gerçekleştirmesidir. Böylece basın demokratik rejime sahip çıkmanın başlıca unsurunu bulmuş oluyor. Önümüzdeki güçlükler ne*

⁵⁵ Hürriyet, 19, Tercüman, 20 Temmuz 1960, s.1-5.

⁵⁶ Hürriyet, 20 Temmuz 1960, s.1-5.

⁵⁷ Cumhuriyet, Milliyet, 17 Ağustos 1960, s.1-5.

⁵⁸ Cumhuriyet, Milliyet, 20 Ağustos 1960, s.1-5.

derece ehemmiyetli olursa olsun vazifesini bilen bir basının yardımıyla bunların yenileceğine yürekten inanıyorum” diyerek basının önemini belirtti.⁵⁹

Basın Ahlak Yasası'nın kabulünden sonra bir de Prof. Süyep Derbil, Prof. Yavuz Abadan, Prof. Faruk Erem, Prof. Bahri Savcı, Prof. Turhan Feyzioğlu, Prof. İlhan Arsel, Prof. İlhan Löttem, Kemal Galip Balkar, Doç. Kudret Ayiter, Doç. Muammer Aksoy ve Avni Givda'dan oluşan⁶⁰ antidemokratik kanunları ayıklama komisyonu tarafından yeni bir Basın Kanunu tasarısı hazırlandı.

Bu tasarı Adalet Bakanlığı vasıtası ile önce Bakanlar Kuruluna ardından Milli Birlik Komitesi'ne verildi.⁶¹ Tasarıya göre 5680 sayılı Basın Kanununun 9. Maddesi ile 6733 sayılı Kanunla değiştirilen bazı maddeler değiştirilecekti. Tasarının gerekçesinde basın özgürlüğünün son yıllarda en fazla tahrip edilen özgürlüklerden biri olduğu, bu özgürlüğün bazı suçlar karşılığında çok ağır cezalar verilerek yok edildiği, geçmiş kanunların teminatsız yargıçlar tarafından uygulanmasının ayrı bir sorun teşkil ettiği, uygulamada ise adaletsizlik ve eşitsizliğin arttığı, yayın yasağı, resmi ilan, kâğıt ve baskı malzemesi dağıtma gibi meselelerin durumu daha da zorlaştırdığından bahsedilmekteydi. Tasarıda ayrıca basın ve radyo ile veya toplantılarda işlenen bazı suçlar hakkındaki 6733 sayılı kanunun ortadan kaldırılması suretiyle basın suçlarının genel kanun olan Türk Ceza Kanunu hükümlerine bağlanmasının zorunlu olduğu dahası 1950 yılındaki Basın Kanunu hükümlerinin yeniden düzenlenmesi ve bazı istisnalar dışında 1950 yılı Basın Kanununun yeniden getirilmesi istenmekteydi.⁶²

Basın ile ilgili kanunlarda yapılması istenen bu değişikliklerin görüşülmesi için Ankara radyoevinde bir toplantı yapıldı. Bu toplantıya Milli Birlik Komitesi Sosyal İşler Komisyonunu temsilen Kur. Alb. Sami küçük, Kur. Yzb. Muzaffer Özdağ, Kur. Bnb. Suphi Gürsoytrak, Kur. Yrb. Mustafa Kapan, Kur. Yzb. Numan Esin, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü Kur. Yrb. Ahmet Yıldız ve diğer basın kuruluşları temsilcileri katıldı.⁶³ Basın forumu adı verilen bu toplantıda ilk olarak basına ispat hakkı tanıyan kanun kabul edildi.⁶⁴

Basın her dönemde her ortamda basın özgürlüğü ve bu özgürlüğün kanunlarla, yapılacak düzenlemelerle sağlanmasını istemesine rağmen bazı basın mensuplarının yeni basın kanunun daha hazırlık aşamasında tepki gösterdiği görülmekteydi. Örneğin Nadir Nadi, Demokrat Parti döneminde basın alanında yaşanan sıkıntıları dile getirmesine rağmen yeni basın kanunundan ise şu şekilde bahsetmekteydi: “27 Mayıs'tan sonra basın rejimimize artık normal bir şekil verilmesini beklemek hakkımızdır sanırım. Hapisteki arkadaşlarımızın devrim yöneticileri tarafından derhal hürriyetlerine kavuşturulması bu konuda ilk hayırlı işaret olarak karşılanmıştı. Basın Kanununun değiştirilip 1950 deki haline getirileceği, gazeteler üzerindeki ilan ve kâğıt baskısının kaldırılacağı söyleniyordu. Aradan geçen dört ay içinde henüz ileriye doğru bir adım atılmamasını nasıl manalandıracağımızı düşünüürken şimdi sağdan soldan işitilen birtakım çatlak sesleri anlamak doğrusu güçtür. Basına yeni bir şekil verilecekmiş. İlan işlerini ve yurt içinde gazete dağıtımını doğrudan doğruya hükümet idare edecekmiş kâğıt fiyatlarını da hep hükümet düzenleyecekmiş. Falan filan...”⁶⁵

Tasarının bütünü Milli Birlik Komitesi'nin 29 Kasım 1960 tarihinde yapılan toplantıda ele alındı. Görüşmeler sırasında Ahmet Yıldız, bu tasarının 1950 den itibaren var olan 5680 sayılı Basın Kanunu esas olmakla birlikte onun bazı esaslarını 27 Mayısın ruhuna göre daha demokratik hale getirmek suretiyle ve basına tam bir özgürlük sağlayacak şekilde hazırlandığını dile getirdi.

⁵⁹ Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, 25 Temmuz 1960, s.1-5.

⁶⁰ Yeni İstanbul, Akşam, 2 Haziran 1960, s.1.

⁶¹ Milliyet, 19 Ağustos 1960, s.1-5.

⁶² Cumhuriyet, 10 Ekim 1960, s.1-5.

⁶³ Akşam, Milliyet, 12 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁴ Milliyet, 15 Kasım 1960, s.1-5.

⁶⁵ Cumhuriyet, “Yine Metod Meselesi”, 5 Ekim 1960, s.1-3.

Yıldız görüşmeler sırasında birçok ülkede basın kanununa ihtiyaç duyulmadığını, Türkiye’de ise 1950 den sonra böyle bir kanunun çıkarıldığını ve bu kanunlara istinaden davalar açıldığını, açılmamışsa dahi açacağım diye gazete ve dergilerin baskı altında tutulduğunu ifade etti. Korg. Cemal Madanoğlu ise 5680 sayılı Basın Kanununun 15 Temmuz 1950 tarihinde Demokrat Parti’nin iktidara gelişinden 3 ay sonra kabul edildiğini, bu kanunun o tarihteki hükümleri ile basına oldukça geniş özgürlükler getirdiğini fakat Cumhuriyet Halk Partisi iktidardan düştükten sonra başta İsmet İnönü olmak üzere birçok iktidar mensupları aleyhine yapılan yayınlar, iktidar ve muhalefet gazetelerinin birbirlerine karşı ithamları, şahısları hedef alan eleştiri ve sınırları aşarak küçük düşürmeye kadar giden yazıların yazılmasının bu kanunun himayesinde yazıldığını söyledi.

Madanoğlu devamında basının Demokrat Parti aleyhine dönmesiyle Demokrat Parti’nin tedbir alma ihtiyacı duyduğunu, tedbir amaçlı olarak da 1956 yılının Haziran ayında çıkarılan 6733 sayılı Kanunla 5680 sayılı Kanunun bazı maddelerinin değiştirildiğini dahası ceza kanununda hakaret suçlarına verilebilecek cezaların da ağırlaştırılmasıyla basın hürriyetine ağır bir darbe vurulduğunu dile getirdi. Madanoğlu, ayrıca olarak 5680 sayılı Kanunun 15 Temmuz 1950 tarihindeki hükümleriyle yürürlüğe konması ve bazı maddelerinde zamanın şartlarına uygun olarak değiştirilmesi halinde bu kanunun ihtiyacı karşılayabileceğini tavsiye etti. Nihayetinde çoğunluğun tasarının kabulü için evet oyu kullanmasıyla tasarı kabul edildi.⁶⁶

İspat Hakkı Kanununun metni aynen şu şekildeydi:

Madde 1- Türk Ceza Kanununun 481. Maddesi şu şekilde değiştirilmiştir.

Madde 481-geçen maddede beyan olunan cürmün faili beraat etmek için isnat ettiği fiilin sıhhatini veya şayi veya mütevatir olduğunu ispat etmek isterse bu iddiası kabul olunmaz. Ancak isnat edilen fiilin hakikat olduğunu ispat talebi:

- 1- Tecavüz olunan şahıs bir memur veya kamu hizmeti gören bir kimse olup da 266, 267 ve 268. Maddelerde beyan olunan haller müstesna olmak üzere, isnat olunan fiil icra ettiği memuriyete veya gördüğü kamu hizmetine taalluk eylediği,
- 2- İsnat olunan fiilden dolayı tecavüz olunan şahıs hakkında kovuşturma icrasına bağlanmış olduğu,
- 3- İsnat edilen fiilin ispatında kamu yararı bulunduğu mahkemece karar verildiği,
- 4- Müşteki ikame ettiği davadan dolayı icra kılınan yargılamayı kendisine isnat olunan fiilin sıhhat ve âdemi sıhhatine dahi temsil etmeyi açık olarak bizzat talep eylediği takdirde kabul olunur.

Hakikatı maddenin ispatı talebi, müşteki özel bir soruşturma veya yargılama usulüne tabi veya başka bir mercide yargılanması gereken bir kimse olsa dahi hakaret davasına bakan mahkemece kabul ve tetkik olunur.

İspat talebinin kabulüne karar verilmesini müteakip 15 gün içinde bu taleple ilgili bütün deliller ikame ve varsa vesikaların asıl veya suretleri mahkemeye tevdi olunur.

İkame ve ibraz olunan delil ve vesikalar beş gün içinde mukabil delillerini ikame ve vesikalarını ibraz etmek üzere müştekiye ve Cumhuriyet Savcılığı’na tebliğ olunur.

Taraflar bu suretle iddia ve delillerini bildirdikten sonra mahkeme duruşma için en yakın bir gün tayin eder. Zaruret olmadıkça müteakip talikler bir haftayı geçemez.

⁶⁶1956 yılının haziran ayında çıkarılan 6733 Sayılı Kanunla 5680 Sayılı Kanunun 4,5,7,8, 13,16,17,19,25,29,30,32,34 ve 39. Maddeleri değiştirildi. Millî Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt:3, Birleşim: 42, 29 Kasım 1960, s.3,5-6, Cumhuriyet, Milliyet, 1 Aralık 1960, s.1-5.

İsnat ispat olunur veya bundan dolayı isnatta bulunan şahıs mahkûm edilirse, sanık hakkında dava ve ceza düşer.

İsnat ispat olunmadığı takdirde, faile Türk Ceza Kanununun 480. Maddesinde yazılı cezalar, yarısı kadar artırılarak hükmolunur.

İspat iddiası, yasama organları üyeleri seçimlerde oy verme gününden önceki 30 gün için kabul olunmaz.

Yeni Basın Kanununun özellikleri ise şöyleydi.

Sorumlu müdürün lise mezunu olması uygun bulunmuştur. Beş yıl hapis veya ağır ceza almadıkça sorumlu müdürün müdürlük hakkı alınmayacaktır. Muhabir ve foto muhabirlerinden öğrenim şartı kaldırılmıştır.

Devlet memurları ve askerler meslekleri ile ilgili yayınlar yapabileceklerdir. Yayın çıkarmalarda izin alma işi kaldırılmıştır. İstekler idari amire verilecek ve gazete derhal çıkarılacaktır. Ancak idari amir beş gün içinde itiraz etmek isterse itiraz edebilecektir. Muhabirlerin yaşı 22 den 18 e indirilmiştir. Hapis cezaları istisnai hallerde uygulanacaktır. Gazete sorumlularından ağır para cezaları alınacaktır. Türk Ceza Kanununun 142 ve 160. Maddelerine karşı çıkmakta ısrar eden gazeteler kapatılacaktır. Tahrir sırları açığa çıkarılmayacak, ancak devlet sırları hakkında bilgi istendiği takdirde ilgili makamlara bildirilecektir. Cevap ve düzeltme hakkı tanınmaktadır. Fakat suiistimali önlenmiştir. 6733 sayılı Kanunla savcıya verilmiş olan hak, memur olan savcıdan alınıp bağımsız mahkemeye verilmiştir. Yazı işleri müdürleri buna dahi itiraz edebileceklerdir. Ancak yalanlamalar incelemeleri eklenmeden yayınlanacaktır. Gizli toplantılar hakkında yazılan yazılardan dolayı tahrir heyeti, yazı işleri müdürü veya gazete sahibi sorumlu tutulmayacaktır. Türk Ceza Kanununda suç sayılan hususların dışındakiler suç sayılmamıştır. Dava açma süresi günlük gazeteler için üç ay, haftalık çıkan gazeteler için altı aydır. Yayın yoluyla hakarete uğrayanlardan vefat eden olursa, ancak varislerinden biri hak iddia ederek dava açabilecektir.

Kur. Yrb. Ahmet Yıldız İspat Hakkı Kanunu ile ilgili olarak “*demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak kabul edilen basın ile diğer kuvvetler arasında muvazeneyi bulmak şartı ile tam bir basın hürriyetine inanıyoruz. Sağlam temelli basın hürriyeti lazımdır. Ama muvazene de lazım. Muvazeneyi basın aleyhine kullanmak olmaz.*” İfadelerini kullandı. Yıldız, Basın Kanunu hakkında ise basının ancak özgür bir düzen içinde kendisini geliştireceğini dolayısıyla bu kanunun basına özgürlük getireceğini belirtirken “*basın kamuoyunun nabzıdır. İktidarlar onu milli bünyenin doktoru gibi ellerinde bulundurmaya mecburdurlar*”⁶⁷ diyerek basının önemine bir kez daha vurgu yaptı.

Bu kanunlardan başka bir de devletin ilan ve reklamlarını nesnel ölçütler uyarınca, siyasal tutumlarına bakılmaksızın gazete ve dergilere dağıtmak üzere 195 sayılı kanun olan Basın İlan Kurumu kuruldu. Bu kurumun ilk yöneticiliğini ise uzun yıllar Gültekin Samancı yaptı.⁶⁸ Bu kurul 15 basın mensubu, 8 tarafsız profesör, baro mensubu, 9 u da devlet sektöründen olmak üzere toplamda 32 kişiden oluşmaktaydı. Basın alanında bu gelişmeler yaşanırken Milli Birlik Komitesi üyesi P. Kur. Yzb. Muzaffer Özdağ’ın “*jurdu demokrasiye götürürken Bab-ı Ali’den de geçeceğiz. Türkiye’de hiçbir derebeylik müessesesini yaşatmayacağız. Türkiye’de demokratik ruha aykırı hiçbir kuramı ve kurumu yaşatmayacağız*” sözlerinin ardından iç istiklali olmayan kurumların demokratik bağımsızlığa sahip olmadıklarını, gazetecilerin hayat ve geçim kaygısı içinde çalıştıklarını, haklarını istediklerini fakat alamadıklarını dolayısıyla gazetecinin emeğinin

⁶⁷ Cumhuriyet, Milliyet, Yeni İstanbul, 1 Aralık 1960, s.1-5, Milli Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt:3, Birleşim: 43, 30 Kasım 1960, s. 2.

⁶⁸ Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001, s.114, Kâmil Karavelioğlu, *Bir Devrim İki Darbe* 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, Güner Yayınları, İstanbul 2007, s.79.; Resmi Gazete (RG.), No: 10702, 9 Ocak 1961, s.2985-2989.

sigorta edilmesine ve değerlendirmesine gerçek karşılığının verilmesine çalışacağını söylemesi basın mensupları arasında bir tedirginlik yarattı.⁶⁹

Özdağ'ın bu sözleri yalnız basın mensupları arasında değil bazı siyasi çevreler tarafından da tepkiyle karşılandı. Gazete sahipleri bu tedirginliklerini Milli Birlik Komitesine bildirmekten geri durmadılar. Milli Birlik Komitesi üyesi Yzb. Ahmet Er, Alparslan Türkeş ile sohbet ettiği bir esnada Nadir Nadi ve Falih Rıfkı Atay'ın Özdağ'ın sözlerine temasla “*efendim bütün Bab-ı Ali huzursuzdur. Bu beyan basın ailesini çok üzmüştür*” şeklinde dile getirdiğini, Türkeş'in ise “*bunları genç subayların heyecanına verin, merak etmeyin öyle bir şey olmaz*” şeklindeki teminatı karşılığında sevindiklerini ifade eder.⁷⁰

Fakat basın mensuplarının bu tedirginliği tam olarak yatışmadan 212 sayılı Kanun tasarısının hazırlıkları yapıldığı gündeme geldi. Fakat bu durum daha kanunun içeriği dahi anlaşılmadan basın mensupları nezdinde tedirginlik yarattı. Örneğin Bedii Faik bu tasarının hazırlık aşamasında Falih Rıfkı Atay, Nadir Nadi ile birlikte Cemal Gürsel'i ziyaret ettiklerini, Kurucu Meclis açılmadan böyle bir kanunun oldubittiye getirilmemesi gerektiğini söylediklerini Gürsel'in ise “*haklısınız olmaz böyle şey. Zaten anlattığınız maddeler gülünç. Değil Kurucu Meclisten, komiteden de geçmez bunlar*” şeklinde cevap verdiğini söyler.⁷¹

Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı ise basın kanunlarının kendileriyle görüşülmeden sürpriz bir şekilde çıkarılmasını istemeyen basın mensupları ile çeşitli görüşmeler yaptıklarını ve bu görüşmeler sonunda basının bazı olaylar karşısında daha ölçülü ve objektif davranması karşılığında kendilerinin de basın çalışanlarının ve patronlarının katılacağı bir seminer toplantısı yapacaklarına dair bir centilmen antlaşması yaptıklarını fakat sonrasında bazı seminerler yapılmasına rağmen esas konuların ve sorunların hasıraltı yapıldığını söyler.⁷²

Gerek Özdağ'ın sözlerine gerekse 212 sayılı Kanun tasarısına karşı tepkiler yalnız basın mensupları arasında değil, bazı siyasi çevreler tarafından da tepkiyle karşılandı. Örneğin Bülent Ecevit, bağımsız basına yaşama alanı bırakmayacak kadar ileri gitmiş bir sosyalizmin demokrasinin sonu olacağını söyledikten sonra tepkisini şu sözlerle dile getirdi: “*Türkiye'de kâğıdı ve her türlü baskı malzemesi için devlet eline bakan, özel ilanlar da dâhil bütün ilancılığı devletleştiren, dağıtımı devlet eliyle yürüten bir basın yaratılacağı, üstelik gazetelerin kendi iç düzenlerinin de devlet zoruyla sosyalleştirileceği doğru ise, Türk basını bir uçurumun kıyısına getirilecek demektir. Bu uçurumun altında totaliter ülkelerin devletleştirilmiş basını, yani ölü basın yatmaktadır. Türk basını da artık her an o duruma düşebilir*”⁷³ Daha çok Muzaffer Özdağ'ın sözlerine tepki gösteren Cihat Baban ise “*Özdağ'ın tasavvur ettiği sistem tecrübe edilmemiş bir sistem değildir. Fakat bu sistemi tatbik eden memleketlerde herkes iktidar gibi düşünmeye mecburdur. Böyle olunca, ihtilaf olmayacağı için iç hürriyet namı altında tasavvur ettiği sistemi kurmak mümkün olur. Fakat biz Sayın Özdağ'ın böyle bir sistemi düşünmediğine kaniyiz.*” Diyerek fikirlerini dile getirdi.⁷⁴

Tüm bu eleştirilerin ardından Basın- Yayın Genel Müdürü Ahmet Yıldız yaptığı açıklamada “*basınla ilgili mevzuat hazırlanırken dayandığımız prensipler, basına tam bir hürriyetin sağlanması, nereden gelirse gelsin basına inhisar ve istismar yol ve imkânlarının kapatılması sert ve müesseseler lehine ve yararına muvazenenin teminidir*”⁷⁵ diyerek bu kanunun gerekçesini ortaya koydu.

⁶⁹ Akşam, Tercüman, 8 Ekim 1960, s.1-5.

⁷⁰ Ahmet Er, *Hatıralarım 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e*, Alternatif Yayınları, Ankara 2002, s.63.

⁷¹ Faik, age. s.133-134.

⁷² Erkanlı, age. s.241.

⁷³ Ulus, “*Basının Sosyalleştirilmesi*”, 6 Ekim 1960, s.1-5.

⁷⁴ Ulus, “*Basın Konusunda Görüş Ayrılığı*”, 16 Ekim 1960, s.2.

⁷⁵ Özdağ, age. s.346.

Tüm bunlara rağmen Milli Birlik Komitesi her türlü fikir ve sanat işlerinde ve basın kurumunda çalışan basın mensupları ile işverenler arasında basın çalışanlarının haklarını koruyan düzenlemelerle ilgili 212 Sayılı Kanunu çıkardı.⁷⁶ Basın çalışanlarına çok geniş haklar tanıyan bu kanun, basın çalışanları tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu kanunun yayımlandığı gün olan 10 Ocak günü “Çalışan Gazeteciler Bayramı” olarak kabul edildi.⁷⁷

Fakat bu kanun Nadir Nadi, Falih Rıfkı Atay gibi gazete sahipleri tarafından tepkiyle karşılandı. Öyle ki Yeni Sabah gazetesi sahibi Safa Kılıçlıoğlu'nun öncülüğünde (Vatan, Milliyet, Cumhuriyet, Akşam, Dünya, Tercüman, Hürriyet, Yeni İstanbul) gazeteleri sahipleri gazetelerini üç gün süreyle kapatma kararı aldılar. Dokuz patron olayı olarak geçen bu olayda basın çalışanları tarafından en çok tepki alan demokrat kişiliğiyle tanınan Nadir Nadi oldu. Fikir işçileri “sende mi Nadi” pankartları açarak bu tepkilerini eyleme dökmekten de çekinmediler. 212 nolu Kanuna tepkili olan bu gazete sahiplerine göre bu kanunla basının temel hak ve hürriyetleri kısıtlanmış dolayısıyla basına devlet eli karışmıştı.⁷⁸ Yıllar sonra Milli Birlik Komitesi üyesi Orhan Erkanlı bu kanunu şu şekilde değerlendirmiştir: “doğrusu bu kanun da dünyada örneği olmayan acayip bir kanundur. Bazı faydalı ve doğru hükümleri yanında tazminatlar bahsinde ihdas edilen “tazminatlar için her geçen gün yüzde beş faiz ödenmesi” gibi adaletsiz hükümleri vardır.” Ayrıca Erkanlı'ya göre 212 sayılı Kanun maddi bakımdan bazı imkânlar sağlamışsa da hiçbir meseleyi halledememiştir.⁷⁹

Basın alanında bu gelişmeler yaşanırken 1961 genel seçimleri arifesinde basından olumlu bir davranış geldi. Memleketin geleceği ve rejimin devamı için siyasi partilerin bazı esas noktalarda birleşmelerini sağlamak düşüncesiyle, İstanbul'da yayınlanan günlük gazete mensupları, bütün siyasi partileri, Cemal Gürsel başkanlığında toplanacak bir yuvarlak masa toplantısına davet etti. Partilerin bu davete olumlu cevap vermesiyle birlikte tüm siyasi parti liderleri 6 Eylül 1961 tarihinde Cemal Gürsel başkanlığında bir araya geldi. Yapılan görüşmelerin sonunda siyasi parti liderleri tarafından “Partiler Arası Müsterek Beyannamesi” imzalandı.⁸⁰

Yuvarlak masa toplantısının ardından Ankara radyoevinde İstanbul, İzmir ve Ankara gazetelerinin temsilcilerinin katıldığı bir basın yuvarlak masa toplantısı yapıldı. Bu toplantıya Milli Birlik Komitesi üyelerinden Ekrem Acuner, Ahmet Yıldız, Sezai Okan, Sami Küçük, Osman Köksal, Selahattin Özgür, Kadri Kaplan, Refet Aksoyoğlu ve Basın- Yayın ve Turizm Bakanı Sahir Kurutluoğlu katıldı. Ekrem Acuner'in başkanlık ettiği toplantıda, Basın Temsilcileri ve Milli Birlik Komitesi üyeleri tarafından ortak kararlar “Türk Basın Antlaşması” 6 Eylül 1961 tarihinde imzalandı. Bu antlaşmayla basın temsilcileri Milli partiler arası beyannamede partilerin bağlandıkları ilke ve davranışları benimseyip destekleyecekler, denetleme görevini bu antlaşmanın gereklerine göre yapacaklar, partilerin sözünü tutmadığı takdirde onları tenkit yoluyla uyuracaklardı. Ayrıca seçim öncesinde ve sonrasında siyasi tansiyonun yüksek olduğu zamanlarda gazetecilik ahlakına uygun olmayan, halkoyunu huzursuz eden, demokratik ilkelerle bağdaşmayan, milli değerleri zedeleyen kışkırtıcı, yanıltıcı yayınlardan kaçınacaklardı. Dahası iktisadi ve sosyal konulara daha çok yer vererek halkı bilgilendireceklerdi.⁸¹ Türk Basın Antlaşmasının bir nüshası kendisine verilen Cemal Gürsel, “basınımız taahhütsüz de vazifesini yapmakta idi. hatta bizim basın inkılaptan beri taahhüde girmiş gibi dikkatli, hassas, memleket menfaatlerini titizlikle düşünür ve onu korur şekilde kalemini kullanmıştır. Bugüne kadar olduğu gibi, yarında bilhassa daha sonra basının büyük anlayış içinde memleket menfaatlerini ön plana

⁷⁶ Cumhuriyet, Milliyet, 8 Ocak 1961, s.1-5, Ahmet Yıldız, age. s.115.; Karavelioğlu, age. s.80, Numan Esin, Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2005, s.148, RG. No:10703, 10 Ocak 1961, s.3009-3011.

⁷⁷ Şenol Cantek, agm. s.763.

⁷⁸ Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tercüman, Yeni İstanbul, 10,14 Ocak 1961, s.1, Karavelioğlu, age. s.80, Şenol Cantek, agm. s.763.

⁷⁹ Erkanlı, age. s.240-241.

⁸⁰ Akşam, Hürriyet, Son Havadis, Dünya, 6 Eylül 1961, s.1-5.

⁸¹ Akşam, Hürriyet, Milliyet, Dünya, Vatan, 7 Eylül 1961, s.1-5.

atarak vazifesini yapacağına imanım vardır”⁸² diyerek basına olan hislerini ve güvenini dile getirdi.

Basın alanında yaşanan bu olumlu hava 1962 yılına kadar devam etti. Fakat 1962 yılında Tedbirler Kanununun kabul edilmesiyle tekrar bozuldu. Bu kanunun bir maddesinde normal demokratik rejimi bütün teminatıyla kurmak amacıyla Türk Milleti'nin gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 devrimini söz, yazı, haber olay, resim, karikatür vs. gibi araçlarla yersiz, haksız veya geçersiz görenler veya üstü kapalı da olsa yönü belli olacak şekilde böyle göstermeye çalışanların cezalandırılacağı belirtiliyordu.⁸³ Bu madde gerek basın gerekse siyasi çevreler tarafından tepkiyle karşılandı. Örneğin kanun teklifi Cumhuriyet Senatosu'na geldiği zaman Cumhuriyet Senatörü Turgut Göle, böyle bir kararla özgür basının sesinin kısılmasının rejimin menfaati ve selameti için zararlı olacağını çünkü demokratik rejimin her şeyden önce basın özgürlüğü ile belli olduğunu ifade etmekteydi.⁸⁴ Gazeteci sendikaları ise yayınladıkları bildiriye en güç şartlarda görevini hiçbir şeyden çekinmeden yapmış 27 Mayıs devriminde emeği bulunan basın kuruluşlarının Atatürk ilkelerine uygun olarak başarılı olmuş 27 Mayıs devriminin korunması ile savunulmasında inançlı ve kararlı olduğunu ayrıca Anayasanın güvenliği altında bulunan basın özgürlüğünün Türk basınının çetin savaşlar sonunda elde etmiş olduğu bir hak olduğunu belirttikten sonra basın özgürlüğünü baltalayan tedbirleri kabul etmediklerini ifade ederek tepkilerini ortaya koydular.⁸⁵

Fakat Gazeteci sendikalarının bu gayretleri sonuçsuz kaldı. Kanunun kabul edilmesinden sonra bu kanuna aykırı hareket ettiği gerekçesiyle bazı gazetelere kamu davası dahi açıldı. Örneğin Son Havadis gazetesinin 31 Ağustos 1962 tarihli baskısında “beraberliği sağlamakta hala mı tereddüt” başlıklı yazıda 27 Mayıs 1960 darbesinin komünistlerin tahrikiyle yapılmış gibi gösterildiği suretiyle tedbirler kanununun 1. Maddesinin A bendine aykırı davranıldığı gerekçesiyle kamu davası açıldı. Bundan başka Yeni Adana gazetesinin 20 Ağustos 1962 tarihli baskısında yayımlanan ve Hakkı Gülmen'in kaleme aldığı “aç gözünü vatandaş” başlıklı yazısından dolayı da yine gazete hakkında kamu davası açıldı.⁸⁶ Dahası 18 Eylül 1962 tarihinde Yassıada kararları infazının yıldönümü sebebiyle yayınladıkları resim ve yazılardan dolayı “Zafer”, “Yeni İstanbul” ve “Tasvir” gazeteleri Tedbirler Kanunu'na karşı hareket ettikleri gerekçesiyle mahkeme kararıyla toplattırıldı. Zafer gazetesinin Ankara Yazı İşleri Müdürü Vedat Refioğlu cezaevine konulurken “Zafer” ve “Son Havadis” gazetelerinin Ankara nüshaları toplattırıldı.⁸⁷

Tüm bu süreç değerlendirildiğinde basın alanında yaşanan olumlu ve olumsuz gelişmelere rağmen basının en büyük kazancı 1961 Anayasası'nda basın ile ilgili hükümlerin yerini alması oldu. 1961 Anayasası'nda basın ile ilgili hükümler “basın hürdür sansür edilemez, yayın yasağı konulamaz, gazete ve dergiler toplatılmaz, gazete ve dergiler hâkim kararıyla kapatılır, devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır şeklindeydi. Bundan başka anayasanın basınla ilgili getirmiş olduğu haklardan biri de düzeltme ve cevap hakkının verilmesi ayrıca yukarıda ayrıntılı olarak bahsedilen ispat hakkının verilmesi oldu.⁸⁸ 15 Ekim 1961 genel seçimleri sonrasında kurulan üçüncü koalisyon hükümetinin, hükümet programında yer alan “basın, iktidarları ve idareyi tenkit ve denetleme bakımından en geniş hürriyete kavuştu. Basın hürriyeti

⁸² Akşam, 8 Eylül 1961, s.1-5.

⁸³ RG. No:11053, 7 Mart 1962, s.6837-6838, Hürriyet, 3 Mart 1962, s.1-5.

⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:3, B: 43, 5 Mart 1962, s.140.

⁸⁵ Bu bildirin altında imzası bulunan şunlardı. Gazeteciler Cemiyeti adına Burhan Felek, Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası adına Malik Yolaç, Günlük Siyasi Gazete Sahipleri Sendikası adına Nadir Nadi, Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu adına Nail Güreli ve İstanbul Gazeteciler Sendikası adına Hasan Yılmaer. Hürriyet, 4 Mart 1962, s.1-5.

⁸⁶ Mehmet Özdemir, Rejim ve Asker, Afa Yayıncılık, İstanbul 1989, s.311-313.

⁸⁷ Cumhuriyet, Hürriyet, Yeni İstanbul, 18 Eylül 1962

⁸⁸ Sinem Birol, “1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, s. 45.

için artık Türkiye’de anayasa düzeninin ve yurttaş onurunu koruyucu sınırlardan başka sınır kalmadı” şeklindeki ifadesi ise basının geldiği nokta açısından dikkat çekiciydi.⁸⁹

Sonuç

Toplumsal bir ihtiyaçtan doğan basın, her dönemde siyasi, sosyal ve ekonomik olayların yansıtılmasında, toplumsal veya bireysel ilişkilerin sürdürülmesinde kısacası insan faktörünün olduğu her yerde önemli bir unsur olmuştur. Özellikle siyasi alanda toplumun yönlendirilmesinde ve uyarılmasında basının gücü inkâr edilemez bir gerçektir. Bu anlamda kendi gücünün farkında olan basın, muhalefette olan bir partiyi iktidara taşıırken iktidarda olan bir partiyi ise alaşağı edebilmektedir. Cumhuriyet Tarihine bakıldığında bunun örneklerini görmek mümkündür. Özellikle çok partili hayata geçildikten sonra basının toplumu yönlendirme etkisi daha da hissedilir olmuştur. Tek partili dönemde tek parti iktidarının yanında olan basın çok partili hayata geçilmesiyle birlikte muhalefet partisi olarak kurulan Demokrat Parti’nin yanında yer almıştır. Tabi bunda tek parti iktidarı döneminde yaşanan ekonomik sıkıntıların yanında Demokrat Parti’nin basına vadettikleri büyük etken olmuştur.

Basın Demokrat Parti’yi desteklemekle kalmamış, kendisi için en önemli unsur olan basın özgürlüğünün verilmesini Demokrat Parti’nin iktidara gelişinde görmüştür. Bu nedenle Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Demokrat Parti ise iktidara geldikten sonra basının bu desteğine kayıtsız kalmamıştır. Basına geniş özgürlükler tanıyan düzenlemeler yapmıştır. Fakat basına verilen bu özgürlük ortamı çok da uzun soluklu olmamıştır. Gerek ekonomik gerekse siyasi alanda yaşanan bazı olumsuzluklar basını da etkilemiştir. Bu olumsuzluklar karşısında basın bu kez Demokrat Parti’ye karşı muhalefet pozisyonuna geçmiştir. Fakat iktidar, basının bu tavrı karşısında basının yapısına tamamen zıt olan sınırlama, yasak koyma gibi tedbirler alma çabası içerisine girmiştir. İktidarın bu çabası 27 Mayıs sürecine kadar da devam etmiştir. Özgürlüğünü kazanmasında, 27 Mayıs bir umut olarak gören basın, 27 Mayısın gerçekleşmesinde olduğu gibi sonrasında da desteğini esirgememiştir.

Daha 27 Mayısın ilk günlerinden itibaren 27 Mayısla birlikte kurulan askeri yönetimin dikkatini basın özgürlüğüne çekmiştir. Basının gücünün ne kadar önemli olduğunun bilince olan ve Demokrat Parti döneminde yaşananlardan tecrübe kazanan askeri yönetim basının isteklerine kayıtsız kalmamıştır ve bu alanda bir takım düzenlemeler yapmıştır. Yeni düzenlemelerin bazıları örneğin basına ispat hakkının verilmesi basını memnun etse de 212 sayılı kanunun çıkarılması gibi düzenlemeler ise rahatsız etmiştir. Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere basın her daim özgür kaldığı sürece tutumunu belirlemiştir. Basına yapılan kısıtlamalar, sınırlamalar veya cezalandırmalar hiçbir zaman çözüm olmamakla birlikte bu yasakları koyanları olumsuz etkilemiştir.

⁸⁹ Hükümetler ve Programları, s.54.

Kaynakça

a. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Hürriyet

Milliyet

Resmî Gazete

Son Havadis

Tercüman

Ulus

Vatan

Yeni İstanbul

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt:3, Birleşim 43, 5 Mart 1962.

Milli Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt:3, Birleşim: 42, 29 Kasım 1960.

Milli Birlik Komitesi Tutanak Dergisi, Cilt:3, Birleşim: 43, 30 Kasım 1960.

b. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

ALTUĞ, Kurtul, *Olaylar- Belgeler- Anılar 27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları Ankara, 1975.

ASLAN, Zehra, *Siyasilerin Beyanatları Çerçevesinde 27 Mayıs Darbesine Gidiş Süreci (27 Ekim 1957-27 Mayıs 1960)*, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 204, Haziran 2013, 33-82.

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen İsmet Bozdağ*, Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 1986.

BİROL, Sinem, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü" *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2012/II, 43, 39-54.

ÇAKIR, Hamza, YAVALAR, Deniz Elif, "Demokrat Parti İktidarı ve Basın", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 3, 2017, 257-270.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

DURSUN, Davut, *27 Mayıs 1960 Darbesi, Hatıralar, Gözlemler, Düşünceler*, Şehir Yayınları, İstanbul, 2001.

ER, Ahmet, *Hatıralarım 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2002.

ERKANLI, Orhan, *Askeri Demokrasi 1960-1980*, Güneş Yayınları, İstanbul, 1987.

EMRE, Ayşe, KAYA Elif, "Demokrat Parti Döneminde Basın- İktidar İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı 39, 2010, s. 94-118.

ESİN, Numan, *Devrim ve Demokrasi Bir 27 Mayısçının Anıları*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005.

FAİK, Bedii, *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, İstanbul, 1967.

KARAVELİOĞLU, Kâmil, *Bir Devrim İki Darbe 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Gürer Yayınları, İstanbul, 2007.

KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

OKTAY, H. Emre, *Türk Tarihinin Kayıp Yılları 27 Mayıs Bir İhtilal Değil Darbedir*, Çınar Matbacılık, İstanbul, 2013.

ÖZDAĞ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 2004.

ÖZDEMİR, Mehmet, *Rejim ve Asker*, Afa Yayıncılık, İstanbul 1989.

ŞENOL CANTEK, Funda, “Altmışlı Yıllarda Basın”, *Türkiye’nin Altmışlı Yılları*, Haz: Mete Kaan KAYNAR, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, 759-796.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973 Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1967.

ULAY, Sıtkı, *Harbiye Silah Başına (27 Mayıs 1960)*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul.

YILDIZ, Ahmet, *İhtilalin İçinden Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayıncılık, İstanbul 2001.

YILDIZ, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı(1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, , Cilt:51, Sayı: 01, Yıl: 1996, 481-505.

27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları, (2 Haziran 1960-6 Ocak 1961), Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Cilt:1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Hükümetler ve Programları 1960-1980, Haz: Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Cilt: 2, Ankara, 1988.

Summary

After the Second World War, the press played a major role in the coming to power of the Democrat Party, which was established with the multi-party system of the Republic of Turkey. Aware of this, the Democratic Party leaders introduced some regulations that gave freedom to the press in response to this support of the press. However, over time, the Democratic Party's implementation of some negative policies in both economic and other fields caused the press to react against the government. On the other hand, the government tried to prevent this reaction of the press with some methods. However, this situation was one of the reasons that led to the fall of the government as a result of the May 27 military coup. After the May 27 coup, a significant part of the press sided with the putschist forces. It was remarkable that, in the declaration published by the Journalists' Association right after the coup, the Turkish press continued its honorable duty despite the negativities it experienced during the Democratic Party period and that it gained its freedom with the coup.

From the first day of the coup, the press did not shy away from the news accusing the Democrat Party leaders, while the news praising May 27 was widely covered in the headlines of the newspapers. Expressions such as short, quiet, low were only a few of these accusations. The press did not stop there, and especially in the days when the Yassıada courts continued, they gave wide coverage to the ongoing lawsuits in Yassıada. The purpose of the press to exhibit such a movement was to draw the attention of the public in this direction.

Being aware of the fact that the press is an important political power, the National Unity Committee did not ignore the contribution of the press to the coup and made some regulations that gave freedom to the press during the time it was in power. In the communiqués he published on the first day of the coup, he announced that the prosecution of those who were prosecuted during the Democratic Party period would be cancelled, and those who were sentenced to prison would be released. This attitude of the National Unity Committee towards the press was welcomed not only by the Turkish press, but also by the foreign press. In addition to all these, the National Unity Committee took decisions in the government program that gave freedom to the press. Press Ethics Law, Right of Evidence Law was enacted. Press Advertisement Agency was established. Laws protecting the rights of press workers were enacted between members of the press and employers, and January 10, the day this law was enacted, was recognized as the "Working Journalists Day". Apart from the enactment of these laws, the request of press freedom to be included in the constitution, which was one of the biggest wishes of members of the press since the first day of the coup, was accepted and some provisions regarding the press were included in the 1961 constitution.

In this article, the attitudes of the press towards the coup, the new ruling circles and the overthrown Menderes government in Turkey after the May 27 military coup, and the arrangements made by the new ruling circles regarding the press will be examined.